

СЕКЦІЯ X. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО СХОДОЗНАВСТВА

УДК 908[930.2+304.2](477, 495)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-88>

Араджіоні М. А.

ORCID: 0000-0003-3787-605X

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу Євразійського степу
Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ: СТВОРЕННЯ В М. САЛОНІКИ (ГРЕЦІЯ) АРХІВУ ГРЕКІВ ПРИЧОРНОМОР'Я У 1997–1999 РР.

Ключові слова: культурна спадщина, греки України, архівні зібрання, Арістотелівський університет в Салоніках.

Центр вивчення та розвитку грецької культури Чорного моря (Κέντρον Μελέτης & Ανάπτυξης του Ελληνικού Πολιτισμού της Μαύρης Θάλασσας, далі – Центр) був створений у 1996 р. за ініціативою префектури Салонік і фінансової підтримки місцевого самоврядування та уряду Греції. Одним із завдань центру було створення Архіву і бібліотеки історії та культури історичної грецької діаспори Причорномор'я [1].

Створення такого архіву і саме в Салоніках було обумовлено певним соціальним запитом і політичною кон'юнктурою. Адже ще з 1920-х років в цьому місті та його околицях оселилося багато греків-вихідців з колишньої Османської імперії, зокрема із західного та південного узбережжя Чорного моря. Вони прибували в межах примусового обміну населенням між Туреччиною, Болгарією і Грецією згідно Лозанської мирної угоди (1923 р.). Тут були створені великі громадські об'єднання греків Причорномор'я (зокрема так званих «греків-понтійців»), які мали неабиякий вплив на громадське життя і політику. Як наслідок, і другий за розміром державний університет Греції – Арістотелівський університет м. Салонік – став провідною організацією країни з дослідження історії та культури греків Причорномор'я. Тож студенти та аспіранти університету потребували розширення джерельної бази для своїх досліджень. Цікавість до створення архіву була також «підігріта» на той момент масовою еміграцією греків з Грузії та Вірменії у

1991–1995 рр., а також «відкриттям» на той час ще маловідомої широкому загалу в Греції історичної частини грецької діаспори – спільноти маріупольських греків.

Для реалізації роботи над створенням архіву до співпраці з Центром у 1997 р. була запрошена авторка цього матеріалу – тоді ще співробітниця Кримського відділення Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. На той момент я щойно завершила постдокторське стажування в Арістотелівському університеті Салонік і вже мала неабиякий досвід співпраці з бібліотеками і архівами України, Росії і Грузії саме за цією проблематикою.

На першому етапі співпраці разом з науковою радою Центру, в яку входили проф. А. Ксансопулу-Кір'яку, К. Фотіадіс та ін., була розроблена програма дослідження і критеріїв експертної оцінки архівних фондів Грузії, Росії та України, які містили відомості про історію та культуру грецької діаспори Причорномор'я. Було прийнято рішення розпочати створення архіву копій найбільш інформативних документів, а також бібліотеки старовинних і сучасних видань (часописів, книг тощо), присвячених грекам Причорномор'я.

3–17 червня 1997 р. відбулося моє перше відрядження у м. Тбілісі (Грузія), де був відпрацьований алгоритм співпраці з адміністрацією державних архівів, вивчення, експертної оцінки і відбору документів для копіювання, придбання друкованих видань тощо. Привезений масив копій документів, фотографій, видань з архівних зібрань і бібліотек Грузії став основою архіву Центру. Надалі систематизацією цих документів мали займатися постійні співробітники Центру – С. Ангелідіс і Я. Каріпідіс, і вона зайняла майже рік. Наприкінці 1998 р. було прийнято рішення продовжити цю роботу, й мене знову запросили до співпраці.

Упродовж 1999 р. у фокусі уваги були архівні зібрання і рукописні фонди України. Дослідження проводились у Києві (ЦДДА України, ЦДАВО України, ЦДАКФУ), у Львові (ЦДДА ім. України у Львові), в Одесі (Державний архів Одеської області), у Донецьку (Державний архів Донецької області), у Сімферополі (Центральний державний архів АР Крим). Матеріал з України, який був переданий до Салонік, містив копії документів від XVI ст. до 1950 р., однак переважали рукописи XVIII–XIX ст.

Документи, які були зібрані, стосувалися наступних тематичних груп:

– Купецькі громади греків Львова, Києва та Ніжина в XVI–XVIII ст. (привілеї греків, торгові операції, судові рішення про майно, діяльність православних громад та її членів, грецькі купці з островів, Македонії та Епіру тощо).

– Грецькі громади Криму та Маріупольщини кінця XVIII – початку XX ст. (переселення греків з/до Криму у 1775–1901 рр., документи

Грецького суду, статистичні джерела, карти, документи про грецькі села в регіоні, діяльність місцевих громад, економічний та культурний розвиток, морська торгівля тощо).

– Грецькі церкви на території сучасної України (XVI–XX ст.) та діяльність православних християнських громад регіонів (церкви, ієреї, клір, протоколи засідань православних громад, шпиталі, школи, друкарні, листування з церковними ієрархами тощо),

– Грецька революція 1821 р. (грецькі біженці з Константинополя до Одеси і організація допомоги цим біженцям, похорон патріарха Григорія V, повернення греків на Батьківщину, участь місцевих греків у грецькій революції, свідчення самовидців і листування грецькою, французькою та російською мовами тощо),

– Грецька громада Одеси XVIII–XX ст. (імміграція греків на Одещину, навчання греків у комерційній школі, Рішельєвському лицей, викладання давньо- та новогрецької мови (програми, викладачі), грецькі газети Одеси, листування з консульством м. Одеса, з королівською родиною Греції, документи про допомогу жителям Криту тощо),

– Біографічний матеріал про греків-вояків, моряків, державних службовців, дворян, священників Російської імперії з півдня нинішньої України (життєписи, відбитки особистих печаток, родинні герби, документи Патріархів, привілеї, майно, спадок тощо).

– Діяльність грецьких товариств, що існували в Одесі, Маріуполі, Ростові-на-Дону, Криму в 1870–1920 рр. (статут, список членів, їх діяльність, школи, листування, майно тощо).

– Грецькі громади в радянські роки (1920–1947 рр.) та репресії (статистичні джерела, карти, документи про греків-комуністів, про махновський рух, голод 1921–1922, списки греків-біженців, греків – громадян Греції, листування з грецькими консульствами; грецькі школи і викладачі, Маріупольський педтехнікум, переслідування грецьких священників, вчителів, заможних селян, закриття шкіл, документи німецької окупації, партизанський рух тощо).

Загалом у 1999 р. було зібрано понад 1500 копій документів (у понад 9000 сторінках ксерокопій і 2000 сторінок мікрофільмів), й складені переліки фондів і документів, що містять матеріали щодо історії і культури грецької діаспори на теренах України. Зібраний матеріал може бути корисним історикам, етнологам, лінгвістам, філологам, богословам, педагогам, соціологам, а також фахівцям з біографічних і генеалогічних досліджень, політичних і економічних наук тощо. Звісно, з тих пір минуло вже майже 23 роки і певна частина архівних матеріалів була вже введена в науковий обіг у вітчизняних публікаціях, проте значна частина ще чекає своїх дослідників.

Робота з відбору та копіювання матеріалів в архівах України була лише розпочата й мала бути продовжена у 2000 р., згідно з договорами про співпрацю, які були підписані між архівними установами і Центром. Проте наступний етап дослідження не відбувся у зв'язку зі зміною пріоритетів Центру і браком фінансування дослідницької програми. Однак, робота, яка була розпочата, спонукала співробітників архівів створювати тематичні каталоги й робити публікації архівних документів. Видання деяких з них були підтримані Фондом грецької культури в м. Одеса, зокрема праця архівіста Лілії Білоусової «Греки Одессы: Именной указатель по метрическим книгам Одесской Греческой Свято-Троицкой церкви. 1799–1920» (Т. 1–6, 2000–2014). Також вона стала поштовхом для дослідників регіональної історії звернути увагу на грецькі спільноти на теренах України. Наприклад, у 2004 р. побачила світ праця «Нариси з історії грецької громади Львова XVI–XVII ст.» львівського дослідника І. Лільо, якого я теж залучала до роботи як наукового консультанта.

Центр вивчення та розвитку грецької культури Чорного моря діяв до 2011 р. як підрозділ Культурного центру префектури Салонік. На жаль, за весь цей час зібраним матеріалом ніхто не опікувався. Після закриття Центру зібраний архів і бібліотека зберігалися на монастирському складі. Аж поки 4 лютого 2019 р. вони не були передані до Бібліотечно-інформаційного центру Арістотелівського університету м. Салонік [1]. Але цей архів і бібліотека ще й досі не впорядковані, тому поки що недоступні для студентів, аспірантів, викладачів університету, і зовнішніх дослідників греків Причорномор'я.

Перебуваючи в евакуації в м. Салоніки я зв'язалася з керівництвом бібліотеки університету, де зараз зберігається архів Центру, і як одна з його збирачів отримала дозвіл на ознайомлення з матеріалами. Цей матеріал знаходиться у задовільному стані й може бути досить швидко впорядкований і оцифрований у співпраці зі співробітниками бібліотеки, які без знання особливостей організації наших архівів, а також не розуміючи російську чи українську мову документів XVIII–XIX ст. не могли цього зробити самостійно.

Зазначимо, що росіяни методично знищують нашу культурну спадщину бомбардуваннями цивільних об'єктів і викрадають музейні цінності. Реліквії маріупольських греків – фотоматеріал і рукописний архів Грецького суду – вже згоріли разом із Маріупольським краєзнавчим музеєм. Архівні зібрання Донецької області і Автономної Республіки Крим, де компактно проживають греки, вже більш ніж 8 років знаходяться під контролем Росії. Зі звільненням цих регіонів ризик викрадення чи знищення документів росіянами значно зростає. Також існує ризик втратити від ракетних обстрілів чи неналежних умов зберігання (в умовах

дефіциту електрики та опалення) цінних документів з архівних зібрань Львова, Києва, Одеси та інших міст.

Враховуючи вищевикладене, наголошуємо, що копії документів, які сьогодні зберігаються в Салоніках, є гарантією збереження частини важливих джерел з історії та культури історичної грецької діаспори Причорномор'я. Тож вважаємо за доцільне запропонувати розробити науковий проєкт, в рамках якого Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України у співпраці з Арістотелівським університетом проведе систематизацію, оцифровку і анотацію документів Архіву греків Причорномор'я, щоб він став доступним дослідникам-елліністам Європи в онлайн форматі. Також варто продовжити роботу з виявлення в архівах України документів з історії та культури етнічних спільнот України й їхню цифровізацію для збереження культурної спадщини країни. Враховуючи фінансові проблеми держави, до цієї роботи варто залучати фахівців і фінансування «материнських» держав етноспільнот України і крупних університетських центрів світу.

Література:

1. Αρχείο ΚΜTh – Αρχείο Κέντρου Μελέτης & Ανάπτυξης του Ελληνικού Πολιτισμού της Μαύρης Θάλασσας. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archives.lib.auth.gr/index.php/t2sgh;isad?sf_culture=el

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-89>

Бокшань Г. І.

ORCID: 0000-0002-7430-8257

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу

й іноземних мов

Херсонський державний аграрно-економічний університет

м. Кропивницький, Кіровоградська область, Україна

СПЕЦИФІКА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ СХОДУ В ЗБІРЦІ ТРЕВЕЛОГІВ СТЕПАНА ЛЕВИНСЬКОГО «З ЯПОНСЬКОГО ДОМУ»

Ключові слова: Степан Левинський, Схід, тревелоги.

Український сходознавець, культуролог і дипломат С. Левинський в автобіографічній книзі «З японського дому» виявляє всі грані свого